

سرشناسه	: اعرافی، علیرضا، ۱۳۳۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: فقه تربیتی
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه اشراق و عرفان، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ج.: جدول: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک	: دوره: ۸-۵۶-۸۵۴۲-۶۰۰-۹۷۸
	: ۱۷۰۰۰۰۰ ریال: ۰-۳۶-۸۵۴۲-۶۰۰-۹۷۸: ج ۱۱.
یادداشت	: چاپ اول.
مندرجات	: ۱. مبانی و پیش فرض ها- ۲. تعلیم و تعلّم علم و دین- ۳. تعلیم و تعلّم قرآن و حدیث- ۴. تعلیم و تعلّم علوم و معارف عقلی- ۵. تعلیم و تعلّم علوم و معارف شهودی- ۶. آداب مشترک تعلیم و تعلّم- ۷. اصول عام تربیت ۱- ۲۴. تربیت عبادی- ۲۶. وظایف حکومت در تعلیم و تربیت- ۲۹. وظایف نهادهای تربیتی ۱ (خانواده)
شناسه افزوده	: کاظمی، سید عنایت الله، ۱۳۵۶-
موضوع	: آموزش و پرورش (فقه)
موضوع	: تربیت خانوادگی -- جنبه های مذهبی -- اسلام
موضوع	: اخلاق اسلامی
رده بندی کنگره	: ۶۸۰/۶/۱۹۸ BP
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۷۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۵۶۳۷۱

علیرضا اعرافی

فقه تربیتی ۱۱

اصول عام تربیت ۱

تحقیق و نگارش: سید عنایت الله کاظمی

نشر اشراق و عرفان

فقه تربیتی ۱۱ (اصول عام تربیت ۱)

علیرضا اعرافی

تحقیق و نگارش ..... سید عنایت الله کاظمی
ناشر ..... مؤسسه اشراق و عرفان
ویراستار ..... علی اکبریان
امور هنری ..... حمید بهرامی
نوبت و تاریخ چاپ ..... اول / بهار ۱۴۰۱
لیتوگرافی، چاپ و صحافی ..... چاپ هوشنگی
شمارگان ..... ۵۰۰ نسخه
قیمت ..... ۱۷۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای مؤسسه اشراق و عرفان محفوظ است

ISBN : 978-600-8542-56-8

www.eshragh-erfan.com

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۰

info@eshragh-erfan.com

نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۱

آدرس: ایران، قم، خیابان معلّم، معلّم ۸، کوچه شهید محقق، پلاک ۵۹

فهرست

فهرست.....	۵
سخن مؤسسه.....	۱۵
پیشگفتار.....	۱۷

بخش مقدماتی/۲۱

مقدمه اول: مفهوم شناسی اصول.....	۲۱
الف) اصل.....	۲۲
ب) قاعده.....	۲۴
ج) مبنا.....	۲۷
مقدمه دوم: نسبت سنجی اصول با دیگر عناصر نظام تربیت.....	۲۸
مقدمه سوم: پیشینه شناسی.....	۳۱
مقدمه چهارم: استخراج اصول تربیتی.....	۳۴

بخش اول: اصل «رعایت توان مربی»/۳۷

فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۳۷
۱. بیان مسئله.....	۳۷

۳۸.....	۲. اهمیت و ضرورت
۳۹.....	۳. مفهوم شناسی
۴۰.....	۳-۱. مفهوم شناسی لغوی
۵۰.....	۳-۲. مفهوم شناسی اصطلاحی
۵۳.....	۴. تبیین ابعاد و اقسام «توان»
۵۸.....	۵. توان و استعداد از دیدگاه روان شناسی
۶۰.....	۶. ملاک کشف توان
۶۲.....	۷. توانایی خاص انسان
۶۲.....	۷-۱. توان بدنی
۶۳.....	۷-۲. توان عقلی
۶۴.....	۷-۳. توان عاطفی
۶۶.....	۸. سنجش توان
۶۸.....	۹. اشتراط توان در تکالیف شرعی
۷۲.....	۱۰. پیشینه پژوهش
۷۲.....	۱۰-۱. پیشینه فرافقهی
۸۲.....	۱۰-۲. پیشینه فقهی
۸۶.....	فصل دوم: بررسی ادله حکم رعایت توان متربی
۸۶.....	۲-۱. آیات
۹۱.....	۲-۲. روایات
۹۲.....	الف) روایات عامه
۱۱۳.....	ب) روایات خاصه
۱۲۹.....	ج) سیره
۱۳۷.....	۲-۳. دلیل عقلی

۱۴۰.....	۲-۴. قواعد فقهی
۱۴۱.....	الف) قاعده لاجرح
۱۴۳.....	ب) قاعده لاضرر و لاضرار
۱۵۰.....	جمع بندی دلالت قواعد فقهی
۱۵۱.....	فصل سوم: فروع.....
۱۵۱.....	فرع اول: گستره کاربست رعایت توان تربی
۱۵۲.....	الف) ساحت تربیت اعتقادی
۱۵۳.....	ب) ساحت تربیت عبادی
۱۵۴.....	ج) ساحت تربیت عاطفی
۱۵۶.....	د) ساحت تربیت جسمانی
۱۵۶.....	ه) ساحت تربیت جنسی
۱۵۸.....	فرع دوم: تعلیم اجباری
۱۶۵.....	فرع سوم: تعلیم و تربیت کودکان استثنایی
۱۶۹.....	فرع چهارم: سنجش و ارزیابی تحصیلی
۱۷۳.....	جمع بندی و نتیجه گیری

بخش دوم: اصل «رعایت رفق و مدارا»/ ۱۷۷

۱۷۷.....	فصل اول: کلیات
۱۷۷.....	۱. بیان مسئله
۱۷۸.....	۲. مفهوم شناسی
۱۷۸.....	الف) مفهوم شناسی لغوی
۱۸۹.....	ب) مفهوم شناسی اصطلاحی
۱۹۱.....	فصل دوم: رفق و مدارای تربیتی

۱. ادله قرآنی	۱۹۱
الف) آیه رأفت	۱۹۱
ب) آیه لین	۱۹۵
ج) آیه جدال احسن	۲۰۲
د) آیه صبر	۲۰۸
جمع بندی آیات	۲۱۰
۲. ادله روایی	۲۱۰
الف) روایت عبدالله بن سنان	۲۱۰
ب) روایت شهاب	۲۱۱
ج) روایت سدید	۲۱۳
د) روایت مصباح الشریعة	۲۱۴
ه) روایت یونس بن عبدالرحمن	۲۱۵
و) روایت ابوجعفر البصری	۲۱۶
ز) روایت هشام بن حکم	۲۱۷
ح) مرفوعه شهرزوری	۲۱۸
ط) روایت ابی جارود	۲۱۹
جمع بندی روایات	۲۲۰
۳. دلیل عقلی	۲۲۱
۴. قواعد عامه	۲۲۳
الف) قاعده حفظ نظام	۲۲۳
ب) قاعده ارشاد	۲۲۴
جمع بندی	۲۲۴
فصل سوم: فروع	۲۲۵

فرع اول: بررسی حکم کثرت عبادات	۲۲۵
۱. صحیحہ محمد بن قیس	۲۲۶
۲. صحیحہ صالح هروی	۲۲۶
۳. روایت ابراهیم بن عباس	۲۲۷
۴. روایت ابی المقدام	۲۲۷
۵. مرفوعه از امام باقر علیه السلام	۲۲۸
۶. روایت نهج البلاغه	۲۲۸
۷. روایت غررالحکم	۲۲۸
۸. مرسله نبوی	۲۲۹
فرع دوم: بررسی استثنائات رفق و مدارا	۲۳۱
۱. در مقام تقاص	۲۳۱
فرع سوم: نسبت مدارای تربیتی با تساهل لیبرالی	۲۳۶
فرع چهارم: کارآیی اصل رعایت رفق و مدارا در تعلیم و تربیت ...	۲۳۷
جمع بندی و نتیجه گیری	۲۴۰

بخش سوم: اصل «رعایت تدریج» / ۲۴۳

فصل اول: کلیات و مفاهیم	۲۴۳
۱. بیان مسئله	۲۴۳
۲. پیشینه پژوهش	۲۴۶
الف) پیشینه فراققهی	۲۴۶
ب) پیشینه فقهی	۲۴۹
۳. مفهوم شناسی	۲۵۱
۴. مقدمات اصل رعایت تدریج در تربیت	۲۵۴
الف) تدریج در عالم هستی	۲۵۴

ب) تدریج در خلقت جهان	۲۵۷
ج) تدریج در خلقت انسان	۲۵۹
د) تدریج در عالم تشریع	۲۶۱
ه) تدریج در شکل‌گیری تمدن بشری	۲۶۲
و) تدریج در تعلیم و تربیت	۲۶۴
فصل دوم: ادله رعایت اصل تدریج	۲۶۸
۱. نزول تدریجی قرآن	۲۶۸
۲. بیان تدریجی احکام	۲۶۹
مقدمات استدلال	۲۷۰
بررسی استدلال	۲۷۳
بررسی حجیت تفاسیر فرامدلولی	۲۷۶
روش‌شناسی استنباط از سیره	۲۷۹
تطبیق دلیل بر رعایت اصل تدریج	۲۸۲
۳. آیات	۲۸۷
الف) آیه تثبیت فؤاد	۲۸۸
ب) آیات دعوت	۲۸۹
ج) آیات استدراج	۲۹۰
جمع‌بندی	۲۹۱
۴. روایات	۲۹۲
الف) صحیح‌ه ابراهیم بن عمر	۲۹۲
ب) صحیح‌ه زراره	۲۹۳
ج) روایت عبدالله بن فضاله	۲۹۴
د) مرسله کلینی	۲۹۶

۲۹۶	جمع بندی
۲۹۷	فصل سوم: فروع
۲۹۷	فرع اول: نسبت تدریج با تأخیر در تربیت
۲۹۸	فرع دوم: تضاد تغییرات دفعی تربیتی با تدریج
۳۰۰	فرع سوم: قلمرو تدریج در تعلیم و تربیت متربیان
۳۰۲	فرع چهارم: پیامد عدم رعایت تدریج در تربیت
۳۰۳	فرع پنجم: بررسی مانعیت تدریج در اطلاق گیری از بیانات شارع
۳۰۶	جمع بندی و نتیجه گیری

بخش چهارم: اصل «رعایت تفاوت های فردی»/ ۳۰۷

۳۰۷	فصل اول: کلیات و مفاهیم
۳۰۷	۱. بیان مسئله
۳۰۹	۲. پیشینه شناسی
۳۱۳	۳. مفهوم شناسی
۳۱۵	۴. نسبت اصل رعایت تفاوت های فردی با اصل رعایت توان مربی
۳۱۷	۵. محدوده تمایزات و تشابهات فردی
۳۱۷	الف) دیدگاه مشهور
۳۱۸	ب) دیدگاه ملاصدرا
۳۱۹	۶. راه یابی به تفاوت های درونی
۳۲۰	۷. اشتراک و امتیاز اشیاء
۳۲۱	۸. مراد از تفاوت های فردی
۳۲۱	انواع تفاوت های صنفی
۳۲۴	فصل دوم: ادله اصل «رعایت تفاوت های فردی»
۳۲۴	آیات

۱. آیه اطوار.....	۳۲۴
۲. آیه شعوب و قبائل	۳۲۸
۳. آیه درجات انسانی	۳۳۲
۴. آیه استخدام	۳۳۴
۵. آیه تفضیل	۳۳۶
۶. آیه اختلاف الوان	۳۳۷
۷. آیه شاکله	۳۳۹
۸. آیات امت واحده	۳۴۱
جمع بندی آیات	۳۴۳
فصل سوم: فروع.....	۳۴۸
فرع اول: تفاوت های فردی و تبعیض	۳۴۸
فرع دوم: تناقض اصل تفرد با اصل اجتماع	۳۵۰
جمع بندی و نتیجه گیری	۳۵۴

بخش پنجم: اصل «رعایت تسریع»/ ۳۵۷

فصل اول: کلیات و مفاهیم	۳۵۷
۱. بیان مسئله	۳۵۷
۲. مفهوم شناسی	۳۵۸
۱-۲. تسریع	۳۵۸
۲-۲. سبقت	۳۶۰
۲-۳. مفاهیم موافق	۳۶۱
۲-۴. مفاهیم مخالف	۳۶۵
۳. پیشینه شناسی	۳۶۷

۳۶۹.....	۴. نسبت اصل تسريع با اصل تدريج
۳۷۱.....	فصل دوم: بررسی ادله اصل رعایت تسريع
۳۷۱.....	آیات
۳۷۱.....	آیات سرعت
۳۸۲.....	آیات سبقت
۳۸۳.....	جمع بندی آیات
۳۸۵.....	روایات
۳۸۵.....	۱. صحیحہ حمزہ ابن حمران
۳۸۶.....	۲. صحیحہ مرازم
۳۸۷.....	۳. صحیحہ محمد بن مسلم
۳۸۹.....	۴. صحیحہ اول زرارہ
۳۹۰.....	۵. صحیحہ دوم زرارہ
۳۹۰.....	۶. صحیحہ هشام بن سالم
۳۹۱.....	۷. صحیحہ بشیر بن یسار
۳۹۲.....	۸. موثقہ حمران
۳۹۲.....	۹. روایت ابوجمیلہ
۳۹۳.....	۱۰. مرفوعہ ابن بکیر
۳۹۳.....	۱۱. روایت محمد بن حمران
۳۹۴.....	۱۲. روایت ابی جارود
۳۹۵.....	۱۳. روایت فجیع عقیلی
۳۹۵.....	۱۴. روایت جندب بن جناده
۳۹۷.....	۱۵. روایت ابی یقظان
۳۹۸.....	۱۶. روایت حاتم

۱۷. روایت نهج البلاغه	۳۹۹
۱۸. مرسله دعائم الاسلام	۳۹۹
۱۹. روایت مستدرک	۳۹۹
۲۰. مرسله رضوی علیه السلام	۴۰۰
۲۱. مرسلات غررالحکم	۴۰۰
جمع بندی روایات	۴۰۰
ادله خاص	۴۰۳
۱. روایت اول نهج البلاغه	۴۰۳
۲. روایت دوم نهج البلاغه	۴۰۴
۳. مرسله جمیل بن دراج	۴۰۴
جمع بندی	۴۰۶
فروع	۴۰۷
فرع اول: تعلیم و تربیت پیش دبستانی	۴۰۷
فرع دوم: اولویت مفاد آموزش پیش دبستانی	۴۱۰
۱. حفظ قرآن در دوره پیش دبستانی	۴۱۱
۲. راهکارهای آموزش قرآن در مراکز پیش دبستانی	۴۱۳
فرع سوم: جهش تحصیلی	۴۱۸
فرع چهارم: شرایط اجرای اصل تسریع	۴۲۰
جمع بندی و نتیجه گیری	۴۲۳
احکام و گزاره های فقهی	۴۲۵
کتاب نامه	۴۲۹
نمایه ها	۴۶۰

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دوچندان کرده است. نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه نظری خود، نیازمند مبانی علمی لازم برای تصمیم‌گیری و اجرا است. این عرصه‌ای است که حوزه علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ زیرا این نیاز بدون گستراندن مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، پاسخ مناسبی نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به منظور پاسخ‌گویی به مطالبات روزافزون و بر حق جامعه دینی، آنگاه رخ می‌نماید که توجه شود به:

- دگرگونی‌های جدیدی در مجموعه دانش بشری، به ویژه علوم انسانی رخ داده است؛
  - زندگی انسان معاصر، به واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطورهایی شگرف شده است؛
  - شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه دینی برای دستیابی به اهداف متعالی خود قرار داده است.
- ازاین‌رو، سرعت بخشیدن به فعالیت‌های علمی حوزوی به منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری است.
- «مؤسسه اشراق و عرفان» از سال ۱۳۸۶ با نظارت و اشراف علمی آیت‌الله علیرضا

اعرافى رحمه الله فعالیت خود را آغاز کرده است و علاوه بر تأکید بر اصالت‌های حوزوی، برای برطرف کردن نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر نیز می‌کوشد. از این رو، مأموریت‌های خود را «پژوهش در زمینه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف بر پایه روش اجتهادی در راستای نظام‌سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران صاحب‌نظر در عرصه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام‌سازی اسلامی» و «اسلامی‌سازی علوم انسانی» قرار داده است تا بتواند نقشی مؤثر در این مجال ایفا کند.

اصول تربیت، به عنوان تجویزات و دستورالعمل‌هایی کلان در فرایند تعلیم و تربیت همواره مدنظر کارشناسان و دست‌اندرکاران این عرصه قرار می‌گرفته‌اند. با وجود تلاش‌های ارزشمندی که تاکنون برای استخراج اصول تربیت اسلامی انجام شده است، اما این کار با رویکرد فقهی محقق نشده است. سه مجلد از مجلدات موسوعه فقه تربیتی این مهم را برعهده دارد که جلد حاضر، نخستین جلد از آن‌ها است. مباحث این اثر، در خلال سال‌های ۹۵ تا ۹۶ در قالب ۵۳ جلسه درس از سلسله دروس خارج فقه تربیتی استاد ارجمند، حضرت آیت‌الله اعرافی رحمه الله طرح شده است. پس از ساماندهی و تکمیل مطالب، مباحث ذیل هر فصل، در مراحل مختلف پژوهش، خدمت استاد معظم رحمه الله ارائه و پس از دریافت تکمله‌ها و رهنمودهای ایشان، به تأیید نهایی ایشان رسیده است.

در پایان، با سپاس بی‌کران از استاد معظم، حضرت آیت‌الله علیرضا اعرافی رحمه الله که با طرح و بررسی مستمر این مباحث در سلسله جلسات علمی، عنایتی ویژه در به ثمر نشاندن این اثر داشتند، به تلاش‌های محقق ارجمند، جناب حجت‌الاسلام دکتر سید عنایت‌الله کاظمی، در تحقیق و تدوین و به راهبری‌های حجت‌الاسلام دکتر احمد شهامت، در نظارت و ارزیابی این اثر ارج می‌نهمیم. امید است صاحب‌نظران و اندیشه‌وران دینی، با ارائه دیدگاه‌ها و پیشنهادهای سازنده خود، مؤسسه اشراق و عرفان را در بهبود تولید آثار علمی، یاری رسانند.

پیشگفتار

اصل تربیتی منشأ کنش و واکنش مربی و متربی بوده و آن دو را در موقعیت‌های تربیتی، برای گزینش رفتار متناسب با اهداف تعیین شده، یاری می‌رساند.^۱ از آنجاکه اصل، مابازاء خارجی ندارد، شبیه معقول ثانی فلسفی است که تنها بیانگر کیفیت و چگونگی انجام فعل است. اصول تربیتی متعدد و متکثر هستند، برخی از این اصول در تمام ساحات تربیت و برخی در ساحت خاصی جریان دارند، آنچه در این نوشتار محور بحث و بررسی قرار می‌گیرد، اصول عام تربیت است.

هر اقدامی معطوف به هدف و غایتی است و اقدامات تربیتی نیز برای تحقق اهداف تربیتی صورت می‌پذیرد؛ از این رو مجموعه اقدامات تربیتی برای ایجاد تغییر در برخی از ساحت‌های وجودی متربی صورت می‌پذیرد؛ اما چگونگی انجام اقدامات تربیتی، تابع اصولی است که رعایت این اصول

---

۱. بهروز رفیعی، زیر نظر علیرضا اعرافی، آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن، ج ۳، ص ۳۱.

در فرآیند تربیت از سوی عوامل تربیتی، ضروری است و تخطی از آن‌ها، دستیابی به اهداف تربیتی را ناممکن یا با مشکل مواجه می‌سازد؛ ازاین‌رو تبیین اصول تربیت، بیش‌ازپیش ضرورت پیدا می‌کند. گفتنی است مجموعه اصول تربیتی، در سه جلد تدوین و نگارش خواهد شد که کتاب پیش‌رو، مجلد نخست آن است و از یک بخش مقدماتی و پنج بخش کلی تشکیل شده است:

در بخش مقدماتی که ناظر به هر سه جلد فوق است، کلیاتی درباره «مفهوم شناسی اصول، نسبت سنجی اصول با عناصر نظام تربیتی، پیشینه‌شناسی و چگونگی استخراج اصول تربیتی» بیان می‌شود.

بخش اول در سه فصل، به اصل رعایت توان‌مربی اختصاص دارد که فصل اول از آن عهده‌دار بیان کلیات بحث، شامل مباحثی درباره اهمیت و ضرورت، مفهوم‌شناسی، بررسی ابعاد و اقسام توان، سنجش توان و پیشینه اصل رعایت توان‌مربی به لحاظ سابقه تحقیقی و نیز سابقه تاریخی است. فصل دوم، ادله (قرآنی، روایی، عقلی و قواعد فقهی) حکم رعایت کردن توان‌مربی را به تفصیل بررسی نموده است. فصل سوم، فروع مرتبط با موضوع مورد تحقیق شامل کاربرد اصل رعایت توان در ساحات تربیت، تعلیم اجباری، تعلیم و تربیت کودکان استثنایی و سنجش و ارزیابی تحصیلی، طرح و بررسی کرده است.

بخش دوم اصل رعایت رفق و مدارا را در سه فصل شامل کلیات، رفق و مدارای تربیتی، همراه با ادله قرآنی و روایی آن و بالاخره فروع، مورد بحث و بررسی قرار داده است.

بخش سوم به اصل رعایت تدریج در تربیت اختصاص دارد که پس از بیان مفهوم‌شناسی و بیان چند مقدمه ادله این اصل را بررسی نموده است.

بخش چهارم به اصل رعایت تفاوت‌های فردی اختصاص دارد که محدوده تمایزات و تشابهات افراد انسانی، انواع تفاوت‌ها و ادله رعایت تفاوت‌های فردی را مورد بررسی و ارزیابی قرار داده است.

در نهایت، بخش پنجم به اصل رعایت تسریع در تربیت به مفهوم‌شناسی، ادله و شرایط اصل مزبور پرداخته و در پایان قواعد زمان‌مند تربیتی را تبیین می‌کند.

در پایان لازم است از آیت علم و حکمت، استاد فرزانه حضرت آیت‌الله اعرافی رحمته‌الله که در بسط و توسعه مرزهای علم و دانش به‌ویژه در حوزه تعلیم و تربیت، مجاهدت‌ها و جدیت‌های فراوان مبذول داشته و روشنی‌بخش راه رشد و تعالی دانشوران و اندیشمندان فراوانی شده‌اند، صمیمانه تشکر و سپاسگزاری نمایم. همچنین از سروران گرانمایه حجج اسلام و المسلمین، آقایان، دکتر سید نقی موسوی مدیرعامل مؤسسه اشراق و عرفان و ارزیاب این کتاب، دکتر احمد شهابت مدیرگروه فقه تربیتی و ناظر علمی این کتاب، محسن پورا کبرار ارزیاب علمی دوم کتاب، علی اکبریان مدیربخش ویراستاری و آماده‌سازی کتب و سایر همکاران محترم مؤسسه اشراق و عرفان صمیمانه قدردانی نموده و برای همه این عزیزان آرزوی سلامتی و بهروزی دارم.

سید عنایت‌الله کاظمی، فروردین ۱۴۰۱ ش.

